

Світлана Шабат-Савка

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри сучасної української мови,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
<https://orcid.org/0000-0002-2658-5567>
s.shabat-savka@chnu.edu.ua

ПИТАЛЬНЕ ВИСЛОВЛЕННЯ ЯК КОМПОНЕНТ НАРОДНОПІСЕННОГО ДИСКУРСУ: ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація: Лінгвокультурологічний підхід у поліпарадигмальному просторі сучасного мовознавства детермінує появу наукових студій, присвячених аналізу різнорівневих мовних одиниць як етномаркованих ресурсів, що виражають національну культуру та ментальність у текстах народної творчості, у фольклорі, пареміях. У цьому аспекті вирізняються українські народні пісні, високу поетичність, експресивність, образність та ліризм яких створюють синтаксичні конструкції. Зокрема у статті проаналізовано питальні конструкції як присутні компоненти народнопісенного дискурсу, що заторкують ментальні сфери мовної особистості й маркують національно-мовний світогляд мовця-українця.

На багатому фактичному матеріалі визначено комунікативно-інтенційний зміст питальних висловлень, схарактеризовано моделі-реалізації інтенцій запиту, які, як засвідчує створена джерельна база, вербалізують, з одного боку, різноспрямовані питальні компоненти (займенники й прислівники), що вербалізують з'ясувальні інтенції, спрямовані на розвиток когнітивного процесу-пошуку, а з іншого боку, питальні частки, що актуалізують у народнопісенному дискурсі емоційно-оцінну семантику (сумнів, припущення,

здивування, докір, сміх, образу тощо). З використанням релевантної лінгвометодології представлено адресантно-адресатний континуум пісенної комунікації (мати – син, батько – донька, чоловік – дружина, брат – сестра та ін.), що підкреслює важливу роль питальних конструкцій у реалізації діалогічності, у створенні природності й динамічності пісні, у вираженні первинних та вторинних функцій питальності. Докладне вивчення різножанрових пісень (колядок і щедрівок, веснянок, коломийок, пісень купальських, хрестинних, колискових, родинно-побутових, соціально-побутових та ін.) вможливило визначення функційного потенціалу питальних конструкцій, спрямованого на вираження експресивності, емоційності та оцінки, на увиразнення мажорної чи мінорної тональності пісні, на виявлення глибинної чуттєвості та поетичності людини як репрезентанта української культури та лінгвоментальності.

Ключові слова: лінгвокультурологія, народнопісенний дискурс, питальне речення / висловлення, інтенція запиту, питальні компоненти, діалогічність, жанри народної пісні, функція, експресивність, синтаксис

Svitlana Shabat-Savka

Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of the Modern Ukrainian Language
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
<https://orcid.org/0000-0002-2658-5567>
s.shabat-savka@chnu.edu.ua

INTERROGATIVE SPEECH AS A COMPONENT OF FOLK SONG DISCOURSE: LINGUO-CULTURAL ASPECT

Summary: The linguo-cultural approach in the poly-paradigmatic scope of modern linguistics determines the appearance of scientific studies on multilevel language units as ethno-marked resources that express national culture and mentality in the folk literary texts, folklore, parables. In this aspect, Ukrainian folk songs stand out due to the high poeticism, expressiveness, imagery and lyricism created by syntactic constructions. This article, in particular, analyzes interrogative constructions as meaningful components of folk song discourse that affect mental spheres of the language personality and mark the national-linguistic worldview of the Ukrainian speaker.

Drawing upon the research material the author defined communicative-intentional content of interrogative statements, characterized the models-realization of query intentions, which, as evidenced by the created source data, verbalize, on the one hand, multidirectional interrogative components (pronouns and adverbs) that embody explanatory intentions aimed at cognitive process-search, and on the other hand, interrogative particles that actualize emotional and evaluative semantics (doubts, assumptions, surprise, reproach, laughter, resentment, etc.) in the folk song discourse. By using the rel-

evant linguistic methodology, it became possible to present the addresser-addressee continuum of song communication (mother – son, father – daughter, husband – wife, brother – sister, etc.), which emphasizes the important role of interrogative constructions in dialogic speech, in creating naturalness and dynamics of the song, as well as in the expression of primary and secondary interrogative functions. A detailed study of various genres of songs (Christmas carols, spring songs, bathing songs, baptismal songs, lullabies, family-household songs, social-household songs, etc.) enabled us to determine the functional potential of interrogative constructions aimed at expressiveness, emotionality and evaluation. It is also focused on the major and minor key of the song, highlighting deep sensuality and poeticism of man as a representative of Ukrainian culture and linguo-mentality.

Key words: linguo-culture studies, folk song discourse, interrogative sentence / speech, query intention, interrogative components, dialogic nature, genres of folk song, function, expressiveness, syntax

1. Вступ

Лінгвокультурологічний підхід у поліпарадигмальному просторі сучасного мовознавства детермінує появу нових наукових студій, спрямованих на аналіз мовної системи в динамічному її функціонуванні з оперттям на системні зв'язки з культурою, з фольклором, з ментальністю народу, адже, як зауважує О. Тищенко, „мова – це резервуар культурного змісту, засіб проникнення до ієрархії культурних цінностей, інструмент інтерпретації, категоризації й концептуалізації вторинних семіотичних систем – звичаїв, обрядів, вірувань, фольклору” (Тищенко, 2001, с. 5). Зацікавлення науковців проблемами співвідношення мови й культури дає цілком нові

й обґрунтовані результати про функційну роль тих або тих мовних одиниць у фольклорних текстах, у пареміях, зокрема і в народнописанному дискурсі – лінгвокультуремі, що відображає національні традиції, світоглядні засади й духовний зв'язок поколінь, а тому лінгвістичний аспект її студіювання належить до актуальних питань українського мовознавства.

На думку В. фон Гумбольдта, мова – це діяльність індивіда, тісно пов'язана з народною (національною) самосвідомістю, оскільки в мові завжди знаходимо сплав власне мовного характеру з тим, що мова перейняла від характеру нації (Гумбольдт, 1985, с. 372–373). З огляду на це, надзвичайно важливими завданнями для сучас-

ної граматики слугують питання, пов'язані зі всебічним вивченням народної пісні як унікального феномену культури та з систематизацією тих етномаркованих мовних ресурсів, що виражають у ній „простір української ментальності”, реалізують змістовий діапазон комунікативних інтенцій мовця як репрезентанта етнокультури та лінгвоментальності народу.

Народнопісенні тексти здавна слугували предметом мовознавчих досліджень. Їх вивчали в контексті національно-мовної картини світу та фольклорних універсалій, з позицій стилістичного використання в народних піснях тих або тих лексем – сакральних слів, антропонімів, фольклоризмів, діалектизмів, фразеологізмів (Н. Бабич, Т. Беценко, О. Бондар, Н. Борисенко, Н. Данилюк, В. Жайворонок, Ю. Карпенко, Н. Колесник, В. Кононенко, П. Мокрушина, М. Скаб та ін.). У ракурсі сучасної лінгвосинергетики важливим для ретельного аналізу виявляється лінгвокультурологічний підхід, що, на думку О. Селіванової, вивчає фіксацію в мові, етнотекстах і дискурсивній практиці духовної й матеріальної культури народу й досліджує її „культурні вияви в комунікації, різних типах текстів і дискурсів” (Селіванова, 2010, с.355). Цікавим є застосування цього підходу в пісенній мові – особливий народній скарбниці „мовно-естетичних знаків національної культури, що перебувають у безпосередньому зв'язку з характером мислення й почуваннями народу” (Єрмоленко, 2007, с. 117-118).

Цілком погоджуємося з думкою С. Єрмоленко, що пісня – царица народної творчості, у якій розмовна, загальноживана мова естетизувалася, де слово набувало традиційного образного змісту, ставало фольклорним засобом на відміну від стилістично нейтрального слововжитку (Єрмоленко, 1976, с. 56-69). За такого підходу ті або ті мовні одиниці слугують „своєрідними згустками національно-культурної інформації, яка ситуативно відтворюється носіями традиції” Адже, як зазначає В. Маслова, культурний код охоплює „всі вербальні та невербальні знаки комунікації, передає культурно значущу інформацію” (Маслова, 2015, с. 8).

Високу поетичність, експресивність, образність та ліризм народнопісенного дискурсу створюють фігуально-риторичні засоби (епітети, метафори, порівняння, риторичні запитання, антитези тощо),

проте його емоційність та лаконізм, природність та динамічність передають і загальноживані, нейтральні мовні конструкції, які саме в пісні набувають образного змісту й афористичності. З-поміж таких синтаксичних конструкцій, що виформовують народнопісенний дискурс і реалізують у ньому категорію діалогічності, утілюючи широкий спектр людських емоцій та оцінок, розглядаємо питальні висловлення. Саме ці синтаксичні одиниці як релевантні складники народної пісні, що створюють полярну емоційність пісенного мовлення і передають просторові, часові й оцінні контрасти, не були об'єктом спеціальних лінгвістичних студій. З огляду на це, сучасне антропозорієнтоване мовознавство потребує нового витлумачення питальності як амбівалентної категорійної величини, що увиразнює як первинні, так і вторинні функції питальних висловлень у народнопісенному дискурсі.

Мета статті – схарактеризувати питальні висловлення як присутні складники народнопісенного дискурсу, увиразнити їхню функційну роль та комунікативно-інтенційний зміст у різножанрових виявах українських народних пісень з опертям на діалогічний континуум пісенної комунікації.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: визначити засоби вираження питальності в народнопісенному дискурсі; окреслити інтенційний діапазон інтенцій запиту в аспекті з'ясувальна / уточнювальна інтенція, у контексті первинна / вторинна функція; установити типові моделі реалізації питальних конструкцій у діалогічному дискурсі, визначити специфіку їхнього функціонування в різножанрових виявах українських народних пісень.

Для досягнення мети й розв'язання поставлених завдань використано такі методи: *описовий* із прийомами наскрізного виписування і систематизації – для відбору та інвентаризації фактичного матеріалу; *структурний* – для аналізу засобів вербалізації категорії питальності в народнопісенному дискурсі; *контекстуально-інтерпретаційний* – для увиразнення первинних та вторинних функцій питальних конструкцій; *метод моделювання* вможливив виокремлення типових моделей реалізації питальності в різножанрових народних піснях; *методику трансфор-*

маційного аналізу застосовано для розмежування власне-питальних і фігурально-риторичних конструкцій питальності.

2. Засоби й моделі вербалізації питальності в народних піснях

Комунікативно-інтенційний зміст питальних висловлень зосереджений на репрезентації когнітивного процесу-пошуку мовця як основного суб'єкта комунікації, його бажання з'ясувати чи уточнити певну інформацію, з одного боку, а з іншого - використати питальну форму для того, аби надати мовленню урочистості, створити експресивність, активізувати увагу адресата, увиразнити динамічність мовлення. Такий амбівалентний характер питальних конструкцій виформовує категорію питальності, що має свій план змісту і план форми. Синкретизм семантики питальності передбачає вербалізацію інтенції запиту - комунікативно зумовленого наміру мовця отримати чи уточнити певну інформацію. Водночас дискурсивно-стильовий континуум української мови увиразнює вторинні функції питальних конструкцій - фігуральність, волевиявлення, оцінку, емоційність, фатичність та ін., що детерміновані прагненням автора як основного суб'єкта комунікації представити лінгвоментальність та етнокультуру народу, вияскравити „естетичні можливості мови, увічливість мовної особистості, світ її емоцій та почуттів” (Шабат-Савка, 2019, с. 7–8).

У народнопісенному дискурсі питальність представлена в діапазоні реалізації первинних та вторинних функцій. У контексті первинних функцій, спрямованих на одержання конкретної відповіді, експлікуються з'ясувальні та уточнювальні інтенції запиту. З'ясувальну інтенцію вербалізують займенники, прислівники - актуалізатори питальності. Із застосуванням описового методу, використовуючи прийоми наскрізного виписування та систематизації, визначено, що з'ясувальну інтенцію запиту виражають:

- питальні конструкції з предметним компонентом (*хто, що, кого, чого, ким, чим* та ін.): *Хто ж там опівночі по лісі блукає? То Олекса Довбуш легінів збирає* („Хто ж там опівночі по лісі блукає”); *Перший товариш, чим ся по-*

хвалиш? („Пане господарю, уставай, не спи”); *- А що ж там, а що ж там за пан іде? А що ж нам, а що ж там за дар везе?* („Воротарю, воротарю-воротарчику”).

- питальні конструкції з атрибутивним компонентом (*який, котрий, чий, скільки*), що передають запит про ознаку, якість чи властивість предмета: *- Який тобі, дівчинонько, Вінець купувати?* („Стоїть хрестик на дзвіниці”); *- Ой чия то крайня хатка, Що я її не знаю? Ой чия ж то дівчиночка, Що я її кохаю?* („Ой чия то крайня хатка”);
- питальні конструкції з обставинним компонентом (*де, куди, звідки, коли, доки, навіщо*), що містять запит про темпоральні, просторові й каузативні характеристики, напр.: *- Куди ти їдеш, та й ся збираєш, Ти, мій милий, від мене?* („Куди ти їдеш”); *Ой ружо ж моя кучерявая, коли ж ти зійшла, коли виросла?* („Ой ружо ж моя кучерявая”). Зазначимо, що ілюстративний матеріал подаємо за виданнями „Закувала зозуленька” (Закувала зозуленька, 1987) та „Пісні Буковини” (Пісні Буковини, 1990), указуючи в дужках назву пісні.

Питальні частки (*чи, чи не, чи то, хіба, невже*) маркують реалізацію уточнювальної інтенції, спрямованої на уточнення якоїсь інформації, на вербалізацію широкого спектру людських емоцій (захоплення, здивування, сумніву, обурення, нерозуміння), пор.: *На городі конопельки То великі, то маленькі. Чи всім людям така біда, Чи лиш мені, молоденькій?* („На городі конопельки”); *Ой піду, піду лугом, берегом, Чи не найду орла з сивим соколом?* („Ой піду, піду лугом”); *Прилетіла дрібна пташечка. Чи то пташка щибетушечка, Чи то пташка щибетушечка, Чи козаченькова душечка?* („Не сходило вранці сонечко”); *- Ой, хіба ж я, мамцю, в цьому винувата?* („На вулиці музиченька грає”); *- Козаченьку, куди йдеш? Невже жалю не маєш?* („Козаченьку, куди йдеш”).

Утім, як підказує фактичний матеріал, найпоширенішими в народній пісні є питальні речення з часткою *чи*, що виражають припущення, сумнів, ймовірний здогад і вербалізують питальність загалом, пор.: *- Ой, дівчино, дівчинонько, чи підеш за мене?* („Чи я тобі не казала, як ти сіяв ленцю”); *- Чи ружо рвати, Чи калину ламати? Чи заміж іти, Чи ще рік погуляти?* („Ой піду ж бо я”); *- Чи*

це попівна? Гой, дай, Боже! **Чи** це попівна, чи це дяківна? („На Дністрі, Дністрі, на перевозі”). Саме такі питальні висловлення репрезентують національну експресію мовної системи українського пісенного фольклору, що її, на переконання Я. Гарасима, „виявляємо насамперед у сформованому генотипі народної мови, яка володіє своїм характерним ступенем абстрактності й образності, відзначається повторюваністю певних словосполучень, що належать до сфери звичайного, побутового мовлення” (Гарасим, 2010, с. 345).

У народнописенному дискурсі, з опертям на метод моделювання та методику трансформаційного аналізу, представлено, за нашими спостереженнями, кілька моделей вербалізації питальності:

- 1) модель-реалізація з'ясувальної інтенції з однаковими або різними питальними компонентами, напр.: **Нащо** мені чорні брови, **Нащо** карі очі, **Нащо** літа молодії, **Веселі**, дівочи? („Нащо мені чорні брови”); – **Коню** карий, **коню** сивий, **Чом** я такий нещасливий? **Та чом** же я ба нещасний? **Чом** не козак, **чом** не красний? („Пою коня при Дунаю”); **Ой доки** я, безталанна, **Буду** світ нудити? („Ой доки я, безталанна”);
- 2) модель-реалізація з'ясувальної інтенції через нанизування питальних конструкцій із різними компонентами: – **Діти** мої, **діти**, **куди** тікаєте? **Кому** жінки, **діти**, **кому** лишаєте? („На онутських полі”); **Доню** моя, **у чому** річ, **де** ти блукала цілу ніч, **Чому** розплетена коса, **а** на очах **бринить** сльоза? („Ой, у вишневому саду там соловейко щебетав”);
- 3) модель-реалізація з'ясувальної інтенції-запиту з поданням у наступному загальнопитальному висловленні якоїсь альтернативи: – **Літа** ж мої молодії, **я** вас не забуду, **По чім** же вас, **літа** мої, **споминати** буду? **Чи** по журі, **чи** по біді, **чи** по тій роботі? **Пишли** мої літа марно в журі **та** й клопоті („Попід гору високою голуби літають”); – **Чого** смутитесь ви, хлопці-молодці, **Та чого** вам сумно-невесело? **Чи** в нашого пана не стає горівки? **Чи** пива, **чи** вина замало? („Чого смутитесь ви, хлопці-молодці”);
- 4) модель-реалізація з'ясувальної інтенції-запиту з репрезентацією в наступному питальному висловленні очевидної відповіді-здогаду: **Ой чий** ж то воли по горі ходили? **Чи не** того козаченька, **що** нас три любили? („Ой чий ж то воли по горі ходили”); **Ой чия** ж то пшениченька ланами, ланами? **Чи не** тої дівчиноньки, **що** не має мами? **Ой чия** ж то пшениченька не жата, не жата? **Чи не** тої дівчиноньки, **що** не має тата? („Ой чия ж то пшениченька ланами, ланами”);
- 5) модель-реалізація уточнювальної інтенції-запиту за допомогою питальних часток: – **Дівча** моє хороше, **чи** знаєш мої сни, **Що** я тебе кохаю і з сиром пироги? („Ішов козак по стежці помежи терени”); **Чи** ти, мила, така гарна, **Чи** мені здається? **Через** тебе, **через** тебе, **моя** мила, **Спання** не береться („Ти до мене не ходи”);
- 6) модель-реалізація уточнювальної інтенції-запиту в загальнопитальному висловленні, напр.: **Ну** ж, **заспіваймо** – **духу** піддаймо! **Може**, **нас** лихо **застало**? **Може**, **в** **хазяйки** **мало** **наливки**? **Пива** **чи** **меду** **не** **стало**?.. („Гей, нуте, хлопці”). Варто зауважити, що загальнопитальні висловлення без питальних компонентів у народній пісні спорадичні, здебільшого питальність реалізують речення з питальними частками.

У репрезентованих моделях, як бачимо, питальні конструкції слугують реплікою стимулу й утворюють релевантну для уснорозмовного дискурсу діалогічну схему «запитання – відповідь», пор.: – **Чорні** очі як **дерен**, як **дерен**, **Коли** ми **сі** **поберем**? – **Поберем** **сі** **в** **неділю**, **в** **неділю**, **Маю** **в** **Бога** **надію**, **надію** („Та й куди я, дівочка, ходила”); **Замуж** берися. – **За** **кого**, **матіночко**, **За** **кого**, **ластівочко**? – **За** **гончарика**, **За** **молодого** („Чернушко-душко”). Водночас питальні висловлення слугують і реплікою-реакцією, зокрема зустрічним запитанням, на попередній запит мовця: – **Добривечір**, **дівчино**, **куди** **йдеш**? **Скажи** мені **правдоньку**, **де** **живеш**? – **Чи** **то** **ж** **би** **я** **розуму** **не** **мала**, **Щоб** **я** **тобі** **правдоньку** **сказала**? („Добривечір, дівчино, куди йдеш?”) або уточнювальним запитанням, перепитом: – **Горбчику**, **пташку**, **пташку**, **Чи** **не** **був** **же** **ти** **в** **нашій** **садку**? **Як** **же** **там**, **як** **оря** **на** **мак**? – **Та** **як** **оря**? **Отак** **оря** („Горбчику, пташку, пташку”), риторичним ствердженням чи запереченням: **Та** **й** **що** **ж** **мені** **з** **худобочки**, **Що** **подвір'я** **заляже**? **Як** **негідна-не-**

гідниця Молодому світ зав'яже („Ой у полі, край дороги”); **Щоб то була за доріжка, Щоб не курилася? Щоб то була за дівчина, Щоб не журилася?** („Ой з-за гори, з-за крутої”), що створює мелодійність та вродистість народної пісні.

3. Питальність і жанрова диференціація народнопісенного дискурсу

Комунікативно-інтенційний обшир питальних висловлень перебуває в безпосередній залежності від жанрових виявів народної пісні. Ці конструкції експлікуються як у календарно-обрядовій поезії, так і в піснях родинно-побутового та соціально-побутового циклів, у яких представлено родинне життя, внутрішній світ людей, ті чи ті суспільні процеси в історії України. Так, у **колядках і щедрівках** питальні конструкції спорадичні, однак типовими колядними і щедрівними заспівами слугують саме питальні висловлення на зразок: – *Чи дома, дома, пан-господарю? Та й чи спиш, чи чуєш, пане господарю? Гой, дай, Боже! Щедрий вечір, на святий вечір, Чи дома, дома пан господар?* та ін. Такі конструкції слугують особливими маркерами активізації уваги адресата, створюючи діалогічність, пов'язану з основними субстанціями зимових обрядодій: – *Тріє царі, де ідете? – Ми ідем в Вифлеєм, Вінчуєм спокоем і повернемся* („Бог предвічний народився”); *Прийшли жидове, злії катови: – Пречиста Діво, де Сина діла? – Занесла я Його в гори високі. – Гори скопали, Христа не знайшли* („В господаренька є криниченька”). Грайливий дискурс створюють питальні конструкції в щедрівках: *Ой чи є, чи нема Пан господар дома? Щедрий вечір, добрий вечір, Пан господар дома? Ой нема, ой нема, Та й поїхав до млина. Щедрий вечір, добрий вечір, Та й поїхав до млина* („Ой чи є, чи нема Пан господар дома?”); *Щедрівочка щедрувала, До віконця припадала: – Що ти, тітко, напекла? Неси швидше до вікна!* („Коляд, коляд, колядниця”).

По-особливому питальні висловлення представлені у **веснянках, у русальних піснях**, у яких оспівано прихід весни, дівочу красу, відображено народні звичаї та вірування, напр.: – *Ой весна, весна – днем красна, Що ж ти, весно, принесла? – Принесла я вам літечко, Ще й рожевую квіточку* („Ой весна, весна – днем красна”); *Ой Насточка*

леліла, леліла, На всі боки гляділа, гляділа: відки милий приїде, приїде, Що Насточці привезе, привезе? („Вербовая дощечка”). Питальні конструкції надають веснянкам естетичної довершеності та динамічного звучання. Весняні обрядодії (закличні, ігрові, танкові, хороводні, ліричні чи жартівливі веснянки й гаївки), що наскрізь детерміновані діалогічністю, передають радість людини, пов'язану з приходом весни, закінченням довгої зими, з появою нових почуттів і мрій.

У **купальських піснях**, що їх виконували біля ритуального вогнища на Івана Купала, питальні конструкції слугують діалогічною реплікою стимулу. Діалог створюють, з одного боку, Купало (або Купайло) – символ сонячного божества, бог плодючості, пор.: – *Купало, Купайло! Де ти зимувало? – Зимувало в лісі, Ночувало в стрісі, Зимувало в пір'ячку, Літувало в зіллячку! Гу!* („Купало”); з іншого боку, дівчата і хлопці, які стрибають у парах через купальський вогонь, здійснюють цікаві звичаї та обряди, пор.: – *Чом ти, барвінку, не стелишся? – Чом ти, парубче, не женишся? – Я ще зелений, постелюся. – Я ще молодий, оженися* („Чом ти, барвінку”); *Купалась ластівочка, купалась. – Й кого ж ти, Ганнусю, удалась? – У того явора зеленого, У того Миколу молодого. Купався соловейко, купався. – В кого ж ти, Миколо, удався? – У тую руточку зелененьку, У тую Ганнусю молоденьку* („Купалась ластівочка”). Купальські пісні, що відтворюють найколеритніше і найцікавіше свято молодості, яскраво передають залицяння хлопців до дівчат, жарту, гумору, велику радість і натхнення.

Питальні висловлення експлікуємо і в **хрестинних піснях** (Хрестинні пісні, 2007), що звеличують появу нової людини на світ, прославляють материнство й Божу Матір як помічницю породіллі, її заступницю та утішительку, зосереджують увагу на немовляті, учасниках хрестин – на батькові дитини, кумі й кумові, бабі-повитусі. Напр.: – *Ой де ж бо ти, Мати Божа, ой де ж ти бувала? – В Іванихи-породіллі дитяток купала. – Ой де ж бо ти, Мати Божа, ой де ж ти бувала? – В Іванихи-породіллі дитя колыхала* („Ой де ж бо ти, Мати Божа, ой де ж ти бувала?”); *Ой чи так Бог дав, чи Пречиста Мати – Такі гарні гості до нашої хати?* („Ой чи так Бог дав, чи Пречиста Мати”). Варто зауважити, що хрестинні пісні

дуже часто мають жартівливий характер, особливо щодо кумів чи батька дитини, пор.: *Ой меде мій, меде, А кум куму додому веде. Завів її у долину: - Відпочиньмо, бо я згину. - Чи ти, куме, напився, Чи ти, куме, сказився? Та ж ти маєш жінку свою! Чого ходиш ти за мною? („Ой меде мій, меде”); Бовдуру, бовдурочку, Хто нам дав дитиночку? Кум - по лісі, кум - по дрова, А ти, бовдур, сидів дома; Ти дома сидів, Чому ти не доглядив? („Бовдуру, бовдурочку”).*

Хрестинні пісні тісно переплетені з **колисковими**, які зазвичай наспівувала мати своїй дитині. Лагідний мамин голос, особлива мелодія, ритм і навіть питальні інтонації мали магічний вплив на немовля, яке заспокоювалося і засинало. Напр.: *Пізня вже годинка, Чом не спиши, дитинко? Вже твоя матуся кличе сонка-дрімка („Пізня вже годинка”); Ой як буду стара, стара, на кого ся лишу? Та на оту дитиноньку, що нині колишу („Зійшло сонце, освітило гори і долини”).*

У **родинно-побутових піснях**, що їх поділяють на чотири великі групи: пісні про кохання; пісні про сімейне життя (родинні стосунки); пісні про якісь трагічні сімейні обставини (вдовині, сирітські); гумористично-сатиричні пісні, показано багатомірність людського життя, його полярність - радість і сум, добро і зло, увиразнено почуття, переживання й думки людини, пов'язані з її особистим життям, подіями в сім'ї, родинними стосунками. Зокрема - у текстах пісень про кохання питальні конструкції вияскраплюють ніжні та щирі почуття любові, глибину людської душі, особистісне сприйняття світу, створюють особливу інтимність. Напр.: *Ой, дівчино-квіточко, чия ти? Чи вийдеш ти на вулицю гуляти? („Ой, дівчино-рибчино, куди йдеш”); - Чом ти не прийшов, Як місяць зійшов, Я тебе чекала. Чи коня не мав, Чи стежки не знав, Мати не пускала? („Чом ти не прийшов”).*

У **жартівливих піснях** пісенні діалоги, ініціальною реплікою яких слугують питальні висловлення, створюють мажорну тональність народної пісні, передають смішні ситуації, негативні риси риси хлопців, зрідка дівчат, їхні лінивість, недотепність, легковажність. Напр.: *- Куди їдеш, Романе? - На ярмарк, мій пане. - Ой що везеш, Романе? - Хлопців везу, мій пане. - Ой по чому, Романе? - По три за гріш, мій пане. - Так дешево, Романе? -*

Бо ледачі, мій пане („Куди їдеш, Романе”); - Ой чи чула, дівчинонько, Як я тебе кликав, Через твоє подвір'ячко Сивим конем їхав? - Ой хоч чула, хоч не чула, Не обзивалася: Темна нічка-петрівочка, - Вийти боялася! („За городом качки пливуть”). Такі діалоги інтимізують й увиразнюють природність та невимушеність народнопісенного дискурсу, напр.: *- Василихо, буде лихо, Буде Василь бити, А хто ж тебе, Василихо, буде боронити? - Будуть мене боронити молоденькі хлопці, Бо я файна Василиха В вишитій сорочці („Кажуть люди, що я лиха”).*

Сміх, бурхливий регіт, піднесений настрій вияскраплюють **коломийки** - особливий жанр народної творчості, що передає етнокультуру українців, глибокі соціальні узагальнення, виражає контрасти людського буття. Як зазначає В. Храмова, висока українська емоційність, чутливість та ліризм, що виявляється „в естетизмі українського народного життя і обрядовості, в артистизмі вдачі, у прославленій пісенності, у своєрідному м'якому гуморі тощо - це дар Божий” (Храмова, 1992, с. 10). Власне, питальні конструкції посилюють емоційність коломиенок, увиразнюють певні деталі, кольори, риси характеру, що має неабиякий вплив на духовно-емоційну сферу людини, пор.: *Що то мені за зілечко в лісі - навутиця, Що то мені за кавалір, що, як пес, леститься? Що то мені за зілечко - перекотиполе, Що то мені за кавалір, що бородов коле? („Ой що того за парубок, що так заходився”); - Ой чому ви, добрі люди, та й не співаєте? Чи голосу не маєте, чи ся встидаєте? Співайте ви, люди добрі, поки молодії, Тоді уже не будете, як постарієте („Ой чому ви, добрі люди, та й не співаєте?”).*

Адресантно-адресатний континуум діалогічного дискурсу в народній пісні родинно-побутового циклу створюють: **мати** і **донька**: *- Скажи, моя доню, Кого ти так вірно любиш? - Я нікуди не ходила, Та й нікого не любила, Сама-сь мене, моя мамко, За нелюба утопила („На городі конопельки”); **мати** й **син**: *Ой на горі жито, жито з лободою. - Та й чого ж ти, мамко, так плачеш за мною? - Ой плачу я, синку, плачу за тобою, Бо я ся лишаю дома сиротою („Ой на горі жито”); **батько** й **донька**: *- Чого ти, донько, плачеш? Ой чи жаль тобі подвір'я цього, Чи мене, старенького? - Ой не жаль мені подвір'я цього, ані вас, старенького, Ли-***

шень жаль мені за русов-косов, за дівочкою ношов („Пішла молода до городчика”); **чоловік і дружина**: – Ой мила моя, миленька, Чо-сь на личенько бліденька? Чи, може, ти жала, Чи ячмінь в’язала, Чи в неволі пробувала? – Ой я жито та й не жала, Та й ячменю не в’язала, Через тебе. Милий, Ти, голубе сивий, Літа свої змарнувала („Ой є в саду ба й керниця”); **брат і сестра**: – Сестро моя рідна, чо-сь так помарніла? Чи-сь сина женила, чи дочку віддала, Що ти, сестро рідна, така марна стала? – Сина-м не женила, бо-м ся припізнала, Дочку-м не віддала, бо-м не рано встала, Того-м, брате рідний, така-м марна стала („Ой не куй, зозулько”).

Діалогійність народнопісенного дискурсу, створювану питальними конструкціями, виокремлюють звертання. Вони можуть бути виражені власними назвами (онімами), напр.: – Чому, **Ганю**, не танцюєш, **Ганю, Ганю**? – Бо не маю сорочини, Кавалеру („Чому, Ганю, не танцюєш?”); – Де ж ти їдеш, **Романочку, Романочку**? – До міста на торг, мій паночку („Де ж ти їдеш, Романочку”); назвами спорідненості та свояцтва, пор.: – Куди їдеш, куди їдеш, **чоловіченьку**? – До куми, до куми на всю ніченьку („Куди їдеш, чоловіченьку”); – Чи ти, **доню**, слабувала, Чи сім рік лежала, Що ти, **доню**, з ружі квітка на воді зів’яла? („Ой піду я в лісок трісок”); зменшено-пестливими та субстантивованими назвами, напр.: – Ой, **голубко**, чого тужиши? Вибирай, кого ти любиш („Ми голубку голубили”); – Ой, куди ти, чумаче, мандруєш? Кому мене, **серденько**, даруєш? („Уже чумак дочумакувався”).

Виконуючи вторинні функції, питальні висловлення створюють псевдокомунікацію з виразними апелятивними лініями до тварин: – **Горобецьку, шпачку, шпачку**, Чи був же ти на Дунаєчку? („Горобейко”); А-а, **киця-мура**, де ти була? Я гукала, ти не чула („А-а, киця-мура”); до рослин: – **Зелений барвінку**, чому ся не стелиши? А ти, старий діду, Чому ся не жениши? („Зелений барвінку”); предметів матеріального світу: Я по лузі не ходила, Лиш по заріночку, Де ж я тебе загубила, **Зелений віночку**? („Я по лузі не ходила”); явищ природи: – Скажи, **вітре**, скажи, буйний, А де ж моя доля? Де фортуна, де надія, Де слава і воля? („Віють вітри, віють буйні”); до абстрактних понять: – **Веселосте ж моя**, Де ти ся поді-

ла? – Я звилася в трубку, Та й в гай полетіла („Ой у полі могила”); – **Молодосте моя**, де ж ти ся поділа? („Сивий соколочку, сидиш на дубочку”) та ін. Такі запити-апелятиви конотують суб’єктивно-авторську оцінку, впотужнюють реалізацію емоційності, відображають цілеспрямоване використання питальної форми для створення риторичності пісенної комунікації.

Дещо інше – мінорну тональність увиразнюють питальні висловлення в **соціально-побутових піснях** (гайдамацьких, чумацьких, рекрутських, солдатських), пор.: – Ой чумаче, чумаче, Чом нерано з Криму йдеш, Чом чумаків не ведеш? – А я веду, та не всіх, Лиш немає й одного, Брата мого рідного („Ой чумаче, чумаче”); – Вчора була суботонька, сьогодні – неділя, Чом на тобі, чумаченьку, сорочка не біла? – Якби в мене, дівчинонько, матуся рідненька, Була б в мене щонеділі сорочка біленька! („Весна красна наступає, із стріх вода капле”). Нанизування питальних конструкцій створює експресивність народнопісенного дискурсу, забезпечує релевантну вербалізацію інтенцій заклик до боротьби, до піднесення бойового духу. Пор.: Гей, нуте, хлопці – славні молодці, Чом ви смутні, невеселі? Чом не чувати пісні гучної? Чом стало тихо в оселі? Ну ж, заспіваймо – духу піддаймо! Може, нас лихо застало? Може, в хазяйки мало наливки? Пива чи меду не стало?.. Повнії чари всім наливайте, Щоб через віncia лилося, Щоб наша доля нас не цуралась, Щоб краще в світі жилося! („Гей, нуте, хлопці”). Запит-апеляція до почуттів і розуму людини увиразнює думку про те, що народна пісня насправді є скарбницею духовних ідеалів народу.

4. Висновки

Питальні конструкції як присутні компоненти народнопісенного дискурсу заторкують ментальні сфери мовної особистості, маркують національно-мовний світогляд мовця-українця. У народній пісні моделі-реалізації інтенцій запити вербалізують, з одного боку, різноспрямовані питальні компоненти (займенники й прислівники), що репрезентують з’ясувальні інтенції, спрямовані на розвиток когнітивного процесу-пошуку, з іншого боку, питальні частки, що актуалізують у народ-

нопісенному дискурсі емоційно-оцінну семантику (сумнів, припущення, здивування, докір, сміх, образу тощо). Вхідження питальних конструкцій у пісенний діалог, в адресантно-адресатний континуум пісенної комунікації (мати – син, батько – донька, чоловік – дружина, брат – сестра та ін.) демонструє їхню природність, динамічність та подібність до особливостей функціонування в уснорозмовному дискурсі.

Питальні висловлення експлікуються в різножанрових піснях (у колядках та щедрівках, у веснянках, у коломийках, у піснях купальських, хрестинних, колискових, родинно-побутових, соціально-побутових та ін.), реалізуючи при цьому експресивність, емоційність та діалогічність пісенного дискурсу, його мажорну чи мінорну тональність, глибинну чуттєвість та поетичність людини як репрезентанта української етнокультури та лінгвоментальності. Докладніше студіювання функційних особливостей питальних висловлень як засобів фігуральності й риторичності в тих або тих жанрах пісенної комунікації виформовує предмет наших наступних наукових студій.

Література:

1. Гарасим Я. Національна самобутність естетики українського пісенного фольклору. Львів, 2010. 376 с.
2. Гумбольдт В. Язык и философия культуры. М.: Прогресс, 1985. 448 с.
3. Данилюк Н. О. Поетичне слово в українській народній пісні. Луцьк: РВВ Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2010. 511 с.
4. Єрмоленко С. Я. Мова і українознавчий світогляд. К.: НДІУ, 2007. 444 с.
5. Єрмоленко С. Я. Слово в народній пісні. Культура слова. 1976. Вип. 10. С. 56–69. <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine10-7.pdf> (22.03.2021)
6. Жайворонок В. Знаки української етнокультури. Словник-довідник. К.: Довіра, 2006. 703 с.
7. Закувала зозуленька: антологія української народної творчості. Пісні, прислів'я, загадки, скоромовки / упоряд., передм. та прим. Н. С. Шумади. К.: Дніпро, 1987. 392 с.
8. Маслова В. А. Лингвокультурный код как способ познания мира и языка : відкрита лекція. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Рута», 2015. 72 с.
9. Мокрушина П. В. Питальне речення як засіб творення як засіб творення комічного у весільних обрядових піснях. Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. 2011. № 963. Сер. : Філологія. Вип. 62. <http://ekhnuir.univer.kharkov.ua/handle/123456789/4427> (24.03.2021).
10. Пісні Буковини : пісенник. К. : Музична Україна, 1990. 480 с.
11. Тищенко О.В. Обрядова семантика слов'янських мов у зіставно-типологічному аспекті : автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.15. К., 2001. 32 с.
12. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2010. 844 с.
13. Храмова В. До проблеми української ментальності. Українська душа. К.: Фенікс, 1992. 128 с.
14. Хрестинні пісні / зібрала та упоряд. Ганна Сокол. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. 208 с.
15. Шабат-Савка С. Т. Українськомовний питальний дискурс : монографія. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2019. 332 с.

References:

1. Harasym, Ya. (2010). Natsionalna samobutnist estetyky ukrainskoho pisennoho folkloru [National identity of the Ukrainian song folklore aesthetics]. Lviv: Ukrainski tekhnologii. [in Ukrainian]
2. Humboldt, V. (1985). Yazyk i filosofiiia kul'tury [Language and philosophy of culture]. M.: Progres. [in Russian]
3. Danyliuk, N. O. (2010). Poetychne slovo v ukrainskii narodnii pisni [Poetic word in Ukrainian folk song]. Lutsk: Lesia Ukrainka Volyn National University. [in Ukrainian]
4. Yermolenko, S. Ya. (2007). Mova i ukrainoznavchyi svi-tohliad [Language and the worldview of Ukrainian studies]. Kyiv: Research Institute of Ukrainian Studies. [in Ukrainian]
5. Yermolenko, S. Ya. (1976). Slovo v narodnii pisni. [The word in a folk song]. The culture of the word. 10, 56-69. <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine10-7.pdf>. [in Ukrainian]
6. Zhaivoronok, V. (2006). Znaky ukrainskoi etnokultury. Slovnyk-dovidnyk [Signs of Ukrainian ethnic culture. Dictionary-reference]. Kyiv: Dovira. [in Ukrainian]
7. Shumada, N.S. (1987). Zakuvala zozulenka: antolohiia ukrainskoi narodnoi tvorchosti. Pisni, pryslyvia, zahadky, skoromovky [The cuckoo cuckooed: an anthology of Ukrainian folk art. Songs, proverbs, riddles, tongue twisters]. Kyiv: Dnipro. [in Ukrainian]

8. Khramova, V. (1992). Do problemy ukrainskoi mentalnosti. Ukrainska dusha [To the problem of the Ukrainian mentality. Ukrainian soul]. Kyiv: Feniks. [in Ukrainian]
9. Maslova, V. A. (2015). Lnhvokulturnyi kod kak sposob poznaniya myra y yazyka: vidkryta lektsiia [Linguistic and cultural code as a way of cognising the world and language: a demonstration lecture]. Kam'yanets-Podilskyi: Ltd. «Ruta». [in Ukrainian]
10. Mokrushyna, P. V. (2011). Pytalne rechennia yak zasib tvorennia yak zasib tvorennia komichnoho u vesilnykh obriadovykh pisniakh [Interrogative sentence as a means of creating comic effect in the wedding ceremonial songs]. The Herald of V.N. Karazin Kharkiv National University. Series: Philology. 963(62), <http://ekhnuir.univer.kharkov.ua/handle/123456789/4427>. [in Ukrainian].
11. Pisni Bukovyny: pisennyk (1990). [Bukovynian Songs: songbook]. Kyiv: Muzychna Ukraina. [in Ukrainian]
12. Tyshchenko, O.V. (2001). Obriadova semantyka slovianskykh mov u zistavno-typolohichnomu aspekti [Ritual semantics of Slavic languages: comparative-typological aspect]. [Doctoral dissertation]. Kyiv. [in Ukrainian]
13. Selivanova, O.O. (2010). Lnhvistychna entsyklopediia [Linguistic Encyclopedia]. Poltava: Dovkillia-K. [in Ukrainian]
14. Sokil, H. (2007). Khrestynni pisni [Baptismal songs]. Lviv: Ivan Franko Lviv National University Publishing House. [in Ukrainian]
15. Shabat-Savka, S. T. (2019). Ukrainskomovnyi pytalnyi dyskurs: monohrafiia [Ukrainian-language interrogative discourse: monograph]. Chernivtsi: Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University. [in Ukrainian]